

Eriarvoisuus, mahdollisuudet ja keskiluokka

Göran Therborn: Eriarvoisuus tappaa. Tampere: Vastapaino, 2014, 240 s. ISBN: 978-951-768-442-2.

Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.): Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 2014, 230 s. ISBN: 978-951-768-436-1.

Eriarvoisuus on ajankohtainen aihe niin globaalissa kuin kotimaisessa perspektiivissä. Se on herättänyt paljon julkista ja poliittista keskustelua ja liikehdintää. Ei siis ihme, että eriarvoisuus eri muodoissaan kiinnostaa myös useiden tieteenalojen tutkijoita. Ruotsalaissyntyisen sosiologin ja Cambridgen yliopiston emeritusprofessori Göran Therbornin teos *Eriarvoisuus tappaa* on jatkoa hänen aiemmille globaalia eriarvoisuutta käsitteleville julkaisuilleen. Therborn määrittelee eriarvoisuuden yhteiskunnalliseksi ja kulttuuriseksi ilmiöksi, ”joka rajoittaa (meistä useimpien) mahdollisuuksia toimia ihmisenä”. Näin ollen eriarvoisuus ilmenee niissä ”olosuhteissa, jotka estävät ihmisen tavoitte-

lemasta arvostamia asiaita". Eriarvoisuutta määriteltessään Therborn liikkuu lähellä Martha Nussbaumin ja Amartya Senin *toimintamahdollisuuksien* käsitettä.

Hyvin samankaltaisiin teoreetisiin lähtökohtiin – joskin eri teoreetikoihin – nojaa myös Kirsti Lempiäisen ja Tiina Silvastin toimittama teos *Eriarvoisuuden rakenteet*. Tämä kirja ottaa lähtökohdaksi Robert K. Mertonin idean *mahdollisuus-rakenteista*, jolla tarkoitetaan sitä, "millaiset mahdollisuudet ihmisillä yleisesti on saavuttaa hyvä elämä ja sen edellyttämä ammatillinen ja taloudellinen asema". Useimmat kirjan artikkeleista keskittyvät yksilön mahdollisuuksiin asettua ja sopeutua kulttuurisesti määriteltyjen tavoitteiden ja institutionaalisesti hyväksytyjen keinojen väliseen vuorovaikutukseen. Tähän pureudutaan tutkimalla työttömien yhdistysten toimintaa ja kehitystä, työtä vailla olevien nuorten elämäntulkua, akateemisten työntekijöiden kokemuksia omasta työmarkkina-asemastaan, maatalouden harjoittamisen lopettaneiden ihmisten selviytymiskeinoja sekä aktivoivan työvoimapolitiikan ideaa.

Lempiäisen ja Silvastin teoksessa ajatus mahdollisuus-rakenteista yhdistyy myös Pierre Bourdieun teoriaan *todennäköi-*

syden kausaalisuudesta, joka puolestaan on lähellä *sidotun rationaalisuuden* käsitettä. Emme ole valintoja tehdessämme juuri koskaan täydellisen informoituja, preferenssimme eivät ole täydellisiä ja ne saattavat olla vielä keskenään ristiriidassa. Se, millä tavoin esimerkiksi työttömät nuoret sopeutuvat saavuttamattomiksi kokemiensä päämäärien ja käytettävissä olevien keinojen ristiriitaan on todennäköisyyden kausaalisuutta – "käytännön realismia", joka saattaa näyttäytyä hallitsevan poliittisen ja kulttuurisen järjestelmän edustajasta poikkeavana käyttäytymisenä.

Teosten teoreettiset lähtökohdat vievät huomion siihen, että eriarvoisuus on tulo- ja varallisuuseroja huomattavasti laajempi kysymys. Therbornin kirjan ensimmäinen osio "Kuoleman kentät" kuvaa aluksi eri väestöryhmien ja maiden välisiä eroja kuolleisuudessa ja sairastavuudessa. Silloin kun eriarvoisuus ei suoranaisesti tapa, se merkitsee silti ihmisten jättämistä kehityksen avaamien mahdollisuuksien ulkopuolelle. Therborn pitääkin suurimpina taloudellisen eriarvoisuuden ongelmia yhteiskunnan jakautumista kahtia, taloudellisten resurssien tuhlausta ja demokratian kaventumista.

Kirjan teoreettisessa osiossa hän johtaa ihmiselämän pe-

rusulottuvuuksista käsin kolme eriarvoisuuden muotoa. Ensimmäisenä ulottuvuutena on ihmisten elinmahdollisuuksiin vaikuttava sosiaalisesti rakentunut eriarvoisuus (elämänehtojen eriarvoisuus), toisena ihmisarvoon liittyvä eriarvoisuus (eksistentiaalinen eriarvoisuus) ja kolmantena toimijoiden käytettävissä olevat eriarvoiset resurssit (resurssien eriarvoisuus). Kullakin eriarvoisuuden muodolla on oma alkuperänsä ja dynamiikkansa, mutta ne ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa.

Teoksessa kuvataan eriarvoisuuden ulottuvuuksien kansainvälisiä ja maakohtaisia kehityskaaria. Elämänehtojen eriarvoisuuden mittareina ovat esimerkiksi elinajanodote ja lapsikuolleisuus. Globaali elämänehtojen tasa-arvoistuminen alkoi noin 1900-luvun puolivälissä ja päättyi noin vuoteen 1990: Saharan eteläpuolisen Afrikan AIDS-epidemiaan ja Neuvostoliiton luhistumiseen. Sen sijaan maiden sisällä eriarvoisuus on kehittynyt eri suuntaan: yhteiskuntaluokkien väliset kuolleisuus- ja terveyserot ovat pysyneet vakaina ja viime vuosina jopa kasvaneet.

Ihmisoikeuksiin ja henkilökohdattaiseen riippumattomuuteen, arvostukseen ja kunnioitukseen liittyvä eksistentiaalinen eriarvoisuus on puolestaan

vähentynyt kansainvälisesti huomattavasti siirtomaaimperialismin ja natsi-Saksan juutalaisvainojen jälkeen. Siitä huolimatta nyky-yhteiskunnat ovat edelleen eksistentiaalisen eriarvoisuuden ”kylästämiä”. Tätä lisää Therbornin mukaan teollisuustuotannon siirtäminen muihin maihin, köyhien maahanmuutto ja ihmisten syrjäytyminen työmarkkinoilta.

Resurssien eriarvoisuuden kehityskaaria hän kuvaa tarkastelemalla tuloja, koulutusta ja valtaresursseja. Thomas Pikettyn ja Tony Atkinsonin tutkimuksiin pohjautuen kirja kuvaa tulonjaon kehitystä eri maisissa. Tänäpäin, Thomas Pikettyn myyntimenestyksen *Capital in the Twenty-First Century* (Belknap Press, 2014) jälkeen, on toki helppo sanoa, että varallisuuden tai omistamisen jakautumiseen Therborn olisi voinut keskittyä enemmänkin. Hän kyllä korostaa, että ”[t]äydellinen eriarvoisuus johtuu yleensä varallisuuden kasautumisesta hyväosaisimmille, ei niinkään yhteiskunnan köyhimpien köyhtymisestä”. Esimerkiksi Ruotsissa ja Suomessa eriarvoisuuden kasvu johtuu suoraan pääomasijoituksista ja pörssin arvonnoususta sääntelyn purkamisen jälkeen. Maiden sisäinen eriarvoisuus johtuu näin ollen ”ylimmissä tuloluokissa pääoman määrän kasvusta ja keskittymisestä,

alimmissa tuloluokissa taas (poliittisesti muutettavissa olevista) käytännöistä, joilla pidetään köyhät kyykyssä ja valmiina suostumaan mihin tahansa”. Tämä sitaatti linkittyy vahvasti myös *Eriarvoisuuden rakenteet* -teoksen lukuun, jossa Sakari Hänninen tarkastelee aktivoivan työvoimapolitiikan velvoite- ja kannustinlinjaa.

Koulutuksen osalta Therborn nostaa esiin kaksi jakolinjaa: Ensimmäinen jakolinja kulkee yksityisten ja julkisten oppilaitosten välillä. Toisen jakolinjan muodostavat koulutuserojen seuraukset, jotka näkyvät niin taloudellisissa resursseissa kuin terveyseroissa elämänehtojen eriarvoisuutena. Poliittiset resurssit ovat demokratisoitumisen ansiosta jakautuneet maiden välillä huomattavasti tasaisemmin kuin ennen. Therborn kuitenkin korostaa tasa-arvokehityksen pysähtyneen tai jopa kääntyneen taaksepäin. Hän on huolissaan demokratian kaventumisesta, joka näkyy siinä, että ”[k]aikkien kapitalististen demokratioiden on suhtauduttava vakavammin yhden merkittävän kapitalistin vaatimukseen kuin miljoonan kansalaisen allekirjoittamaan adressiin”.

Eriarvoisuus tappaa on jo ot-sikostaan lähtien provokatiivisempi teos kuin *Eriarvoisuuden rakenteet*. Therborn ei pelkää

ottaa kantaa tai asettaa poliittisia päämääriä. Tasa-arvon edistämässä keskeisiksi nousevat yhteiskunnalliset instituutiot, joita olisi pystyttävä muuttamaan, jotta tasa-arvoistuminen olisi ylipäänsä mahdollista. Hän nostaa perheen, kapitalismin ja kansakunnan keskeisimmiksi tällaisiksi instituutioiksi. Perheen osalta ”lasten mahdollisuudet ratkaisevat”. Tämä koskee niin lasten oikeuksia, perhejärjestelyjä, seksuaalisuutta kuin koulutustakin. Kapitalismin tuorein aikaansaannos on kasvava prekariaatti, pysyvästi epävarmoissa ja marginaalisissa olosuhteissa työskentelevien ihmisten luokka. *Eriarvoisuuden rakenteet* taas paikantuu kokonaisuudessaan juuri tähän kysymykseen.

Kun Therbornin mukaan tasa-arvon kannattajien täytyisi puolustaa työläisten ja kansalaisten oikeuksia, *Eriarvoisuuden rakenteet* -teoksen artikkelit ovat juurikin hyviä esimerkkejä siitä, millaisena eriarvoisuus ja siihen liittyvät mahdollisuusra-kenteet ilmenevät, kun pohditaan oikeutta tehdä työtä sekä oikeutta elinkeinon ja säännölliseen toimeentuloon.

Kansakunnalta Therborn kaipa-aa välittämisyhteiskuntaa, jossa yhteisö ei pelkäästään ole suvaitsevainen vaan myös sitoutunut tukemaan ja edistämään jäsentensä elämänehtoja.

Hän korostaa, että tasa-arvon toteutuminen ei ole enää kiinni työväenliikkeen vahvuudesta vaan siitä, mihin suuntaan keskiluokkien sympatiat kallistuvat. Globaalin eriarvoisuuden kohtalo ratkaistaan Aasiassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Afrikassa, ja ratkaisevaksi poliittiseksi kysymykseksi nousee se, miten ”saada keskiluokka näkemään itsensä osana kansan syviä rivejä sen sijaan, että se katsoisi nousseensa niiden tilalle”.

Keskiluokkien merkitys eriarvoisuuden vähentymisessä saattaa pitää paikkansa. Globaalisti maiden välillä on kuitenkin suuria eroja keskiluokkien potentiaalissa ja kehitystasossa, eikä tilanne rikkaissa länsimaissa ole yksioikoinen. Suomen osalta tilannetta kuvaa *Eriarvoisuuden rakenteet*. Raimo Blom ja Harri Melin osoittavat siinä Suomen keskiluokkaistuneen luokkarakenteeltaan viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana, ja Suomi on myös luokkasamastumisen valossa keskiluokkainen yhteiskunta. Keskiluokkaistumisen merkityksen arvioiminen muutosvoimana on kuitenkin monisyinen kysymys. Blomin ja Melinin artikkelista käy nimitäin ilmi, että keskiluokkaistumista hidastaa eläkeläisten ja yleensä ammatissa toimimattomien väestön laajuus. Työelämän ulkopuolella olevat ryhmät

eivät myöskään muodosta yhtenäistä ei-työllisten joukkoa, jotka jakaisivat samat intressit. Lisäksi keskiluokkaisuuskaan ei välttämättä ole itsenäinen tai yhtenäinen ilmiö. Keskiluokkin saattaa olla pirstaloitumassa, jolloin sen itsenäinen merkitys tasa-arvon toteutumisessa ei ole yhtä vahva kuin Therborn olettaa.

Mikko Niemelä